

شماره: ۰۲/ع/۱۴۰۲۱۰۲۱
تاریخ: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶

دومین همایش ملی
تمدن دریایی - مسیر پیشرفت
نوشهر - دی ماه ۱۴۰۲

گواهی پذیرش مقاله

جناب آقایان علی بهشیان مسکران، محسن جان پرور و سرکار خانم شیما تاجری بهدردین

بدینوسیله گواهی می گردد؛ مقاله با عنوان: «بررسی نقش تحدید حدود مرزهای دریایی دریاچه خزر بر توسعه استان های ساحلی شمال ایران» بر اساس تأیید کمیته علمی و هیأت داوران دومین همایش ملی تمدن دریایی - مسیر پیشرفت که در ۲۰ و ۲۱ دی ماه ۱۴۰۲ در دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره) نوشهر، با شماره مجوز ۷۹۳۰۱-۲۲۳۱ پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) برگزار گردید، به صورت چاپ مقاله مورد پذیرش قرار گرفته است.

موفقیت روزافزون ایشان را در عرصه های دانش و پژوهش از درگاه خداوند متعال مسئلت

می نمایم.

دبیر علمی همایش
دکتر سید شهاب الدین مجازی

دبیر همایش
دکتر فرامرز نصری

دبیر خانه همایش:

تهران - میدان رسالت - خیابان نیروی دریایی - ستاد نیروی دریایی ارتش ج. ا. ایران - معاونت تربیت و آموزش

☎ ۰۲۱-۷۷۲۲۶۰۶۸ 📠 ۰۲۱-۷۷۲۲۶۲۵۰

دومین بایش ملی تمدن دریایی - مسیره شرف

تاریخ بایش:

بررسی نقش تحدید حدود مرزهای دریایی دریاچه خزر بر توسعه استان‌های ساحلی شمال ایران

علی بهشتیان مسگران^۱، محسن جان پرور^۲، شیما تاجری بهدادین^۳

^۱ دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

alibeheshtianmesgaran72@mail.um.ac.ir

^۲ استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

janparvar@um.ac.ir

^۳ دانشجوی کارشناسی جغرافیا دانشگاه فردوسی مشهد

shymatajry@gmail.com

چکیده

دریاچه خزر به عنوان بزرگترین دریاچه جهان از نظر انرژی و موقعیت ترانزیتی از اهمیت و جایگاه برجسته ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک برخوردار می‌باشد. این اهمیت و جایگاه دریاچه خزر می‌تواند در افزایش وزن ژئوپلیتیک و توسعه فضا کشورهای ساحلی آن تأثیرات گسترده ای داشته باشد. یکی از پایه‌های اصلی جهت بالفعل شدن و بهره وری از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های دریاچه خزر، تحدید حدود مرزهای دریایی در آن است. بر این مبنا، تحقیق حاضر تلاش دارد با روش توصیفی و تحلیلی به این سوال پاسخ دهد که تحدید حدود مرزها (قلمروسازی) در دریاچه خزر چه تأثیری بر توسعه استان‌های ساحلی کشور ایران (گلستان، مازندران، گیلان) به صورت خاص و کل ایران به صورت کل دارد؟ نتایج حاصل از تحقیق حاضر نشان دهنده آن است که عدم تحدید حدود مرزهای در دریاچه خزر و وجود ابهام در آن به صورت‌های مختلف بر وزن و توسعه کشور ایران و سواحل آن تأثیرات گسترده ای دارا می‌باشد. ادامه روند ابهام آلود کنونی ضمن آنکه از بهره برداری از مواهب و ظرفیت‌های دریاچه خزر را برای ایران تا حد قابل ملاحظه ای کاهش داده است به صورت غیر مستقیم بر شکوفایی و حرکت رو به توسعه استان‌های ساحلی کشور نیز اثرگذار بوده است. از سوی دیگر این ابهام و عدم تحدید حدود به صورت‌هایی زمینه تحریک قدرت‌های فرامنطقه‌ای زمینه ساز تنش مابین جمهوری اسلامی ایران با سایر دولت‌های ساحلی در دریای خزر شود. بر این مبنا، تلاش جهت رسمیت دادن و تحدید حدود مرزهای دریایی در دریاچه خزر با در نظر گرفتن بهتری حالت و تقسیم برای کشور ایران، می‌تواند از اهمیت بالایی جهت افزایش وزن ژئوپلیتیک کشور ایران و توسعه استان‌های ساحلی ایران داشته باشد.

واژگان کلیدی: مرز، تحدید حدود مرزی، مرز سیاسی، دریاچه خزر، توسعه، استان‌های ساحلی ایران

۱- مقدمه

تجارت از مسیر دریا از دیرباز تا به امروز مورد توجه بشر بوده است به طوری که امروزه بیش از ۹۰ درصد تجارت جهانی از طریق دریاها انجام می شود (سازمان توسعه و همکاری اقتصادی، ۲۰۲۳). این مزیت دریاها سبب اهمیت ویژه سواحل و بنادر شده است. منابع فسیلی در سواحل و دریاها نیز موضوع اهمیت دریا را برای کشورهای ساحلی دو چندان کرده است. نکته با اهمیت در مسئله بهره برداری از دریاها موضوع مرز است. مرزها در امنیت و ساماندهی کشورها اهمیت ویژه ای دارند (جان پرور، ۱۳۹۹: ۲). ابهام در وضعیت مرزهای دریایی سبب ایجاد چالش در زمینه کشتیرانی و بهره برداری از منابع دریاها می شود. اختلافات مربوط به تحدید حدود دریایی زمانی بروز می کند که صلاحیت دو یا چند دولت ساحلی با یکدیگر تداخل پیدا می کند. بدین ترتیب با توجه به اهمیت مناطق دریایی مذکور از جنبه های مختلف راهبردی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و همچنین پیوند مسائل تحدید حدود دریایی با منافع ملی و امنیتی کشورها و بدنبال آن صلح و امنیت بین المللی، دولت های ساحلی را بر آن داشته تا سهم بیشتری از نواحی و مناطق دریایی را مورد ادعا قرار دهند (طلایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰۳). خزر یکی از شاخص ترین پهنه های آبی جهان است که وضعیت مرزها سیاسی و رژیم حقوقی آن همچنان ابهام آلود است. دریای خزر دارای قابلیت های منحصر به فرد برای آماد حمل و نقل گردشگری تفریحی و همچنین منبع عالی نفت و گاز است. این دریا تا چند دهه پیش با توجه به محصور بودن بین دو کشور اتحاد جماهیر شوروی و ایران به ندرت برای تجارت بین المللی یا امنیت انرژی اهمیت داشت در واقع بیشتر شهرت آن به خاطر ویژگی های جغرافیایی مبنی بر بزرگترین آب داخلی جهان و بزرگترین دریاچه بود. در پی انحلال اتحاد جماهیر شوروی و ظهور سه کشورهای مستقل ساحلی جدید به همراه ایران و روسیه ماهیت روابط بین دولت ها در منطقه خزر کاملاً تغییر یافت از نیمه دوم قرن نوزدهم، منطقه خزر، عمدتاً به دلیل دسترسی گسترده به ذخایر نفتی به عنوان یک نقطه کلیدی مورد توجه قرار گرفت. پس از ظهور کشورهای ساحلی جدید و رونق تولید نفت و گاز در این منطقه به دنبال منافع ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئواستراتژیکی برای پنج کشور ساحلی و بازیگران خارج از منطقه نظیر ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا، چین و ترکیه، محققین توجه خود را به حل مشکل حقوقی معطوف کردند (حاجیان و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۹). ریشه موضوع رژیم حقوقی دریای خزر به این مسئله بر می گردد که در هیچ یک از قراردادهایی که ما بین ایران و اتحاد جماهیر شوروی سابق منعقد شده است معلوم نشده که مرز بین دو کشور ایران و اتحاد جماهیر شوروی در کجای دریای خزر باشد. بنابراین نمیتوان هیچ حکمی در این زمینه ارائه داد که مستند به قراردادهای فی مابین دو کشور باشد بعضی از کشورها از جمله آذربایجان اعتقاد دارند از آنجایی که شوروی بر قسمت اعظم دریای خزر اعمال تصرف مستمر داشته است پس دریا بین دو کشور تقسیم شده است آنها عملیات استخراج نفت در قسمتهایی از دریا توسط شوروی را ادله این تصرف میدانند (جاوید پور و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۴). دولت آذربایجان اعلام کرده است که در قراردادهای سابق منافع جمهوری ها نادیده گرفته شده است. جمهوری آذربایجان اساس نظر خود را بر

تاریخ هایش:

تقسیم دریا به بخشهای ملی قرار داده است بر این اساس دریا به پنج بخش مختلف تقسیم می شود که هر دولت در بخش خود از حقوق حاکمیت و صلاحیت تام و تمام ملی برخوردار است. آذربایجان که آبهای سرزمینی اش در برگیرنده بیشترین منابع نفتی است بهترین راه بهره گیری از این منابع را تقسیم دریا میدانند (یزدان پناه و همکاران، ۴۳۴-۴۳۳: ۱۳۹۸). وجود چنین نگرش هایی نسبت به رژیم حقوقی دریای خزر در میان کشورهای ساحلی این دریا در تعارض کامل با منافع ملی جمهوری اسلامی ایران است زیرا که در رویکردهایی که کشورهای همسایه به ویژه جمهوری آذربایجان نسبت به ترسیم مرزها در دریای خزر دارند سبب آن می شود که سهم جمهوری اسلامی ایران از منابع بستر دریای خزر به حداقل ممکن برسد علاوه بر این موضوع مسیر کشتیرانی در دریای خزر هم می تواند از سوی این کشورها دچار چالش شود به ویژه آنکه اگر این کشورها به دنبال اعمال حاکمیت و صلاحیت ملی در محدوده آبی خود در دریای خزر باشند. این رویه می تواند تبعات منفی گسترده ای برای توسعه بنادر شمالی ایران داری باشد. لذا به سرانجام رساندن رژیم حقوقی دریای خزر بر اساس منافع ملی جمهوری اسلامی ایران برای توسعه استان های ساحلی دریای خزر از اهمیت ویژه ای برخوردار است.

۲- پیشینه پژوهش

شناخت سابقه تحقیق یکی از پایه های اصلی برای دستیابی به چارچوب نظام مند و جلوگیری از دوباره کاری و انجام کارهای تکراری است. از سوی دیگر پیشینه تحقیق در چگونگی و راهبری بهتر تحقیق می تواند کمک شایانی نماید. بر این مبنا، در تحقیق حاضر تلاش شده است تا حد امکان پیشینه تحقیق به صورت نظام مند مورد بررسی قرار گیرد. بررسی های انجام شده در ارتباط با پیشینه تحقیق در قالب جدول ذیل آورده شده است:

جدول (۱): پیشینه پژوهش

موضوع	نویسندگان	تاریخ	یافته ها
۱. راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در دریای خزر با تاکید بر نقش عوامل ژئوپلیتیکی جهت ارتقاء امنیت و توسعه پایدار دریایی	۱. اصغر صالح اصفهانی ۲. فریبرز قادر پناه ۳. علی اصغر بیک ۴. آریا شفقت رودسری	۱۴۰۲	عوامل ژئوپلیتیک بررسی و مهمترین بسترهای فرصت آفرین و بسترهای تحدید زا و همچنین مهمترین قوت و ضعف این عوامل که در تدوین راهبردی دفاعی ج.ا.ایران موثر می باشد تعیین گردیدند.
۲. ایران و روسیه در دریای خزر: رژیم حقوقی و همکاریها	۱. علی تیزتک ۲. حمید احمدی	۱۴۰۱	در مقاله حاضر این فرضیه به آزمون گذاشته می شود که سیاستهای ایران و روسیه در قبال رژیم حقوقی دریای خزر - فارغ از ذهنیتهای منفی تاریخی گذشته بین دو کشور- به دلایلی همچون پیوستگی جغرافیایی، الزامات منطقه ای، سرنوشت مشترک و آسیب پذیری دریای خزر ناشی از حضور قدرت های بزرگ و نگرانی از بروز بی ثباتی و ناامنی در دریای خزر، بیشتر هم گرا بوده و به تقویت همکاری ها و انعقاد اسناد مختلف همکاری پنج جانبه میان کشورهای ساحلی منجر شده است.

تاریخ هایش:

<p>در این تحقیق نتایج نشان میدهد که در سهم بری منطقه مشاع سهم هر یک از کشور ها ۲۰ درصد خواهد بود. در سهم بری کلی کشور قزاقستان با (۲۸ درصد) ایران (۲۳ درصد) روسیه (۲۲ درصد) ترکمنستان (۱۴ درصد) و آذربایجان (۱۳ درصد) از مساحت دریای خزر را به خود اختصاص داده اند.</p>	۱۴۰۱	<p>۱. محمد مهدی حاجیان ۲. سید اسماعیل هاشمی ۳. رحیم صائمی</p>	<p>۳. بررسی حقوقی سهم کشورهای حاشیه دریای خزر از منابع نفت و گاز (ارائه مدل سهم بری قوس یکسان برای دریای خزر)</p>
<p>قبل از فروپاشی ایران و روسیه کل این دریا رو در اختیار داشتند که بعد از فروپاشی ترکمنستان قزاقستان و آذربایجان به روسیه اضافه شد و پنج کشور ساحلی تشکیل دادند که باید درباره ی دریاچه نظر دهند همین مسئله باعث شده که بیش از دو دهه بحث حقوقی این دریا مطرح باشد.</p>	۱۴۰۱	<p>۱. مینا قلیچ خان ۲. مسعود راعی دهقی ۳. علیرضا آرش پور</p>	<p>۴. بررسی تعیین فلات قاره و منابع دریای خزر در کنوانسیون قزاقستان</p>
<p>محقق در تحقیق حاضر در صدد پاسخ گویی به این سوال است که مواضع کشورهای تازه استقلال یافته و همچنین روسیه و ایران در خصوص رژیم حقوقی جدید دریای خزر در شرایط جدید چه میباشد یا به چه صورت باید باشد؟ روش این پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و با استفاده از ابزار کتابخانه ای و اسنادی گرد آوری شده است.</p>	۱۴۰۱	<p>۱. محمد امین جاوید پور ۲. مسعود مظاهری</p>	<p>۵. بررسی اختلاف کشورهای ساحلی بر سر رژیم حقوقی دریای خزر</p>
<p>در این مقاله مواضع کشور های ساحلی در مورد رژیم حقوقی دریای خزر را مورد بررسی قرار داده همچنین موضع ایران در خصوص رژیم حقوقی دریای خزر را مورد مذاقه و آسیب شناسی قرار داده است.</p>	۱۳۹۸	<p>۱. کیومرث یزدان پناه ۲. بهادر زارعی ۳. محمود واثق ۴. فتح اله دقان</p>	<p>۶. سهم ایران از دریای خزر همچنان در هاله ای از ابهام</p>
<p>مقاله ی حاضر سعی دارد با بررسی معنی و مفهوم اصل انصاف به عنوان جلوه ای از حق طبیعی و تشریح رویه دیوان بین المللی دادگستری در زمینه ی تهدید حدود فلات قاره به درک صحیحی از این واژه و حدود آن دست یابد تا از این طریق بتوانیم به ایده ی مشخصی درباره ی تهدید حدود بستر و زیر بستر دریای خزر برسیم.</p>	۱۳۹۸	<p>۱. میثم آرائی درونکلا ۲. ساسان صیرفی ۳. عباس کوچ نژاد</p>	<p>۷. تحدید حدود بستر و زیر بستر دریای خزر با اتکا به اصل انصاف</p>
<p>در این مقاله ضمن ارزیابی رژیم های حقوقی تعیین شده د باب این دریاچه الگوی کنش راهبردی ایران در دریای خزر را بازشناسی خواهیم کرد. پی جویی مطالبات به حق ایران در بهره گیری از منافع این دریا مهمترین رویکرد ما در این ارزیابی خواهد بود.</p>	۱۳۹۸	<p>۱. هادی ابراهیمی کیایی</p>	<p>۸. ارزیابی رژیم های حقوقی و الگوی کنش راهبردی ایران در دریای خزر (منافع ملی-کنترل منطقه ای-توزیع سرزمینی و همکاری های چندجانبه)</p>
<p>در این نوشتار تاکید بر بحث و برسی رژیم کندومینیوم خواهد بود و مطرح میشود که برای تعیین الگوی حقوقی در خصوص تعیین رژیم حقوقی دریای خزر بایستی با اعمال ساست و مذاکرات و دیپلماسی فعال با کشورهای خزر اصل انصاف و عدالت مبنای گفت و گو و تفاهم قرار گیرد.</p>	۱۳۹۵	<p>۱. محسن لعل علیزاده ۲. محمد باقری</p>	<p>۹. بررسی اجرای نظام حقوقی حاکمیت مشترک (کندومینیوم) در دریای خزر با تاکید بر عملکرد کشورهای ساحلی</p>
<p>سه کشور تازه استقلال یافته به دنبال تعیین رژیم حقوقی جدیدی برای خزر هستند. بدین ترتیب خزر جایگاهی ویژه در منطقه پیدا کرد و به تبع آن باعث بروز مشکلات جدید در تعامل در درون منطقه شده است که زمینه تعارضات و همکاری ها میان کشورهای حوزه خزر را فراهم کرد.</p>	۱۳۹۵	<p>۱. محمد رضا حکاک زاده ۲. آرزو بزرگ دعاگو</p>	<p>۱۰. برسی چالش ها و راهکارهای تعیین رژیم حقوقی دریای خزر</p>
<p>این تحقیق با روش تحلیل محتوا ضمن بیان مدل های مهم تقسیم دریای خزر در پی پاسخ به این سوال است که منافع ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران با کدام مدل تامین میگردد؟ یافته های این تحقیق نشان میدهد با واقعیت های بین المللی موجود نمیتوان مدل های قدیمی را منشا تقسیم دریای خزر قرار داد.</p>	۱۳۹۳	<p>۱. عمران علیزاده ۲. حجت اله حیدری</p>	<p>۱۱. مرزهای آبی دریای خزر و منافع ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران</p>
<p>در این مقاله کوشش میشود رویکرد توصیفی-تحلیلی موضع گیری های کشورهای ساحلی دریای خزر در مورد رژیم حقوقی این دریا پس از فروپاشی شوروی بررسی شود و با توجه به این موضع گیری ها عوامل موثر</p>	۱۳۹۰	<p>۱. جواد اطاعت ۲. حمید رضانصرتی ۳. اسماعیل ورزش</p>	<p>۱۲. عوامل موثر در عدم تعیین خطوط مرزی دریای کشورهای ساحلی دریای خزر</p>

تاریخ هایش:

در عدم تعیین خطوط مرزی دریایی کشورهای ساحلی دریای خزر مشخص گردد.			
در این مقاله کوشش شده است که با رویکرد توصیفی- تحلیلی موضع گیری های کشورهای ساحلی دریای خزر در مورد رژیم حقوقی این دریا پس از فروپاشی بررسی شده و با توجه به این موضع گیری ها علل عدم دستیابی به یک توافق پایدار تحلیل شده و سپس با توجه به تحولات صورت گرفته در این حوضه در چند سال اخیر راهکاری جهت حل این مناقشه ارائه شود.	۱۳۸۸	۱. احسان لشکری ۲. مصطفی قادری حاجت	۱۳. موانع عدم دستیابی کشور های ساحلی خزر به یک رژیم حقوقی پایدار و ارائه راهکاری در جهت حل این مناقشه
در این مقاله ضمن تبیین مفهوم و آثار جانشینی کشورها به موضع جانشینی بر معاهدات و به ویژه جانشین بر معاهدات میان ایران و اتحاد شوروی در رابطه با رژیم حقوقی دریای خزر پرداخته و ادعای برخی از کشورهای جانشین شوروی مورد بررسی و نقد قرار داده است.	۱۳۸۸	۱. دکتر محمد رضا ضیائی بیگدلی	۱۴. رژیم حقوقی دریای خزر از دیدگاه جانشینی کشورها

منبع: محقق

۳- مبانی نظری

مرز سیاسی

مرزهای سیاسی مهم ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از واحدهای دیگر است. در ضمن، وجود همین خطوط است که وحدت سیاسی را در یک سرزمین که ممکن است فاقد هرگونه وحدت طبیعی یا انسانی باشد، ممکن می سازد (میرحیدر، ۱۳۹۳: ۲۱۳). مفهوم مرز به شکل امروزی به زمانی بر می گردد که حکومتها مطابق معاهده صلح وستفاليا، ۱۶۴۸ به وجود آمدند. از طرف دیگر ازدیاد روزافزون جمعیت و نیاز فزاینده مردم به منابع طبیعی سبب شد که حکومتها در علامت گذاری خطوط مرزی دقت و مرزها تا حد امکان کم ترین فضا را اشغال کنند. از سوی دیگر، ماهیت حکومتهای جدید که در خود فاکتورهای بسیار با اهمیتی برای تغییر مناطق سرحدی به خطوط مرزی داشتند زمینه شکل گیری مرزها را فراهم آورد (جان پرور، ۱۳۹۶: ۲۵).

توسعه

توسعه امری درونزا می باشد که متکی بر نیروها و تحولات داخلی و خصوصا نقش فعال دولت است. توسعه را می توان همچون فرآیند گسترش آزادی واقعی دید که مردم از آن سود می جویند. توسعه عصاره ای امکان های آزادی است (آمارتیا سن، ۱۳۸۶: ۵۸). الگوها یا مدل های توسعه برساخته-هایی هستند برای دستیابی به اهداف غیرمعرفتی نظیر رشد اقتصادی، رفاه مادی، توسعه فرهنگی، تعالی معنوی، سلامت روحی و جسمی، شادی و آرامش خاطر، به این اعتبار همه الگوها یا مدل های توسعه در زمره تکنولوژیها هستند و بنابراین، الگوهای توسعه صرفاً برای آن دسته از کاربرانی معنا و تاثیر دارند که جنبه های مختلف آنها، در سپهر معنایی این کار را تعریف شده باشند. این الگوها توان خود را از حیث های التفاتی می گیرند که کاربران در آنها به ودیعه می گذارند. الگوهای توسعه در عین حال از ارزش هایی متأثر هستند که کاربران در آن نهاده اند (پایا، ۱۳۸۸: ۳۹) بعد از جنگ جهانی، مسئله توسعه به عنوان یکی از مهمترین مسائل به طور گسترده، در محافل نظری مختلف و حداکثر برنامه-ریزی کشورها

تاریخ هایش:

مطرح بوده (موحدی، ۱۳۸۳: ۷) و بیشتر تعریف‌های مربوط به توسعه فرهنگی از سوی اقتصاددانانی ارائه شده که توجهی به مسائل معنوی نداشته و پیشرفت جوامع را در گرو پیشرفت اقتصادی می دانسته اند (همان، ۱۳۸۳: ۷) به هر حال، توسعه خواه در رابطه با دگرگونی‌های جامعه‌های اروپایی پس از عصر نوزایی و انقلاب صنعتی، خواه در رابطه با گذار کشورهای جهان سوم از جامعه‌های سنتی به جامعه‌های مدرن، ترم یا اصطلاحی است که برای تبیین دگرگونی های عصر مدرن وضع شده است. دگرگشتی که به پیدایش نهادهای به هم پیوسته مدرن مانند دولت ملی، ارتش ملی، اقتصاد بازار، تکنولوژی مدرن و غیره انجامیده و رفاه مادی بیشتری به دنبال می آورد. در نیمه دوم سده بیستم پژوهشگران غربی مطالعات توسعه را به عنوان رشته مستقلی بوجود آوردند که هدف آن شناسایی چشم اندازهای اقتصادی جهان سوم پس از استعمارزدایی و استقلال این کشورها بود. بدنبال آن اقتصاد توسعه، بعنوان شاخه ای از رشته اقتصادی، در خلال مطالعاتی که پیش از آن دوره به اقتصاد استعماری معروف بودند شکل گرفت (دلیرپور، ۱۳۸۹: ۱)

۴- روش شناسی تحقیق

۴-۱- روش تحقیق

روش تحقیق حاضر متناسب با ماهیت نظری آن، توصیفی- تحلیلی است و برای گردآوری و فیش برداری آن از اطلاعات کتابخانه ای میدانی و اینترنتی جهت پاسخ به این سوال تعیین حدود مرزها (قلمروسازی) در دریاچه خزر چه تأثیری بر توسعه استان های ساحلی کشور ایران (گلستان، مازندران، گیلان) به صورت خاص و کل ایران به صورت کل دارد؟ استفاده شده است.

۴-۲- محیط شناسی تحقیق

دریاچه خزر، بزرگترین دریاچه بسته و کم نمک در جهان است که به طور تاریخی دریا نامیده میشود و حتی از دومین دریاچه جهان یعنی سوپریور پنج برابر بزرگتر و تقریباً به اندازه ژاپن، است به طوری که نزدیک به ۴۰ درصد مجموع مساحت دریاچه های جهان را شامل میشود و حتی از مجموع خلیج فارس و دریای عمان وسعت بیشتری دارد. این دریاچه باوجود اینکه همه خصوصیات یک دریا را ندارد اما از دیرباز به دلیل بزرگی و میزان نمکش آن را دریا نامیدند (حکاک زاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۴). دریای خزر میان دو قاره آسیا و اروپا قرار گرفته است طول شرقی آن، ۴۶ درجه و ۳۸ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۳۴ دقیقه و عرض شمالی آن ۳۶ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۱۳ دقیقه قرار دارد این دریا از شرق به جمهوری ترکمنستان، از شمال به قزاقستان از غرب به، آذربایجان از جنوب به ایران و از شمال غرب به روسیه محدود میشود در زمانهای گذشته به نامهایی چون خاوالینسکی در روسیه (سابق) دریای هیرکانیان در ادبیات عرب دریای جرجان دریای، طبرستان، بحر مازندران، بحر جرجان بحر آبسکون و بحر قانیا در ایران نامیده میشده است. در حال حاضر در سطح جهانی با نام "کاسپین و در ایران با نام دریای مازندران یا خزر شناخته میشود. نام خزر از نام طایفه ای به نام خزرها گرفته شده که در قرن پنجم قبل از میلاد

دوین هایش ملی تمدن دریایی - مسیر شرف

تاریخ هایش:

در کرانه جنوبی این دریا زندگی می کردند. دریاچه خزر تقریباً با ۴۰۰ هزار کیلومتر مربع مساحت بزرگترین دریاچه روی کره زمین است. حجم کل آب آن ۶۶۹۶۰ کیلومتر مکعب و سطح آن نسبت به آبهای آزاد تقریباً ۲۸- متر میباشد طول دریای خزر از شمال به جنوب در حدود ۱۲۰۰ و عرض متوسط آن ۳۰۰ کیلومتر است (پورشیخیان، ۱۳۹۰: ۲۰).

محدوده ساحلی دریای خزر در ایران سه استان گیلان و مازندران و گلستان قرار دارند با بیست و پنج شهر و مجموع جمعیت ۰۵۵/۱۵۶/۲ و تعداد ۹۲۵/۷۱۳ خانوار شهر رشت با ۵۴/۳۱ درصد از کل جمعیت شهرهای نوار ساحلی دریای خزر و ساری با ۳۷/۱۴ درصد بیشترین جمعیت شهرهای نوار ساحلی را دارند (شفیعی حق شناس و همکاران، ۱۴۰۲: ۷۸). از مهم ترین بنادر ایران در ساحل دریای خزر می توان به بنادر ترکمن و گز در استان گلستان، بنادر امیرآباد، فریدونکنار و نوشهر در استان مازندران و همچنین بنادر مهم انزلی و آستارا در استان گیلان اشاره کرد.

شکل (۱): موقعیت استان های ساحلی شمال ایران

منبع: (ویکی سفر، ۲۰۲۳)

۵- یافته های پژوهش

۵-۱- تاریخچه رژیم حقوقی دریای خزر

تا پیش از فروپاشی شوروی رژیم حقوقی این دریا براساس معاهدات ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ بین دولتهای ایران و شوروی تعیین میشد. لیکن با فروپاشی شوروی و ظهور سه کشور جدید در اطراف این دریا معضلات حقوقی پیچیده ای در این منطقه شکل گرفت. بدیهی است که چنین تعارضاتی غالباً بر سر دستیابی به منافع بیشتر شکل می گیرد؛ چراکه در چنین منازعاتی، طرفین با تمام توان تلاش می نمایند تا تمامی آن را تصاحب کرده و دیگران را از تصرف آن بازدارند. از این رو منازعاتی که بر سر دستیابی به منابع و

تاریخ هایش:

مواهب این منطقه وجود دارد، به سادگی قابل حل شدن نیست و در اغلب موارد پایدار است. خزر نیز پس از فروپاشی شوروی از چنین شرایطی برخوردار بوده است و در سالهای پس از فروپاشی شوروی تاکنون این معضل بین پنج کشور ساحلی این دریا ادامه داشته است (لشگری، ۱۳۸۸: ۵۴). از نظر روسیه تعریف وضعیت حقوقی بینالمللی خزر بستگی به طبقه بندی این حوضه آبی به عنوان دریای محصور یا دریاچه مرزی دارد؛ این در حالی است که به عقیده ایران در تحدید حدود دریای خزر با توجه به ویژگی خاص جغرافیایی آن میبایست ایده مالکیت مشاع که فرصتهای برابری را برای توسعه همه کشورهای ساحلی و بهره برداری عادلانه فراهم میکند مدنظر قرار گیرد ایران در سالهای اخیر به رغم تأکید بر لزوم تعیین رژیم حقوقی خزر بر پایه اصل مشاع نسبت به تقسیم این دریا به شرط قرار گرفتن ۲۰ درصد برای هر کشور ساحلی ابراز تمایل کرده اما به هیچ وجه رژیم ترکیبی و دوگانه را به رسمیت نشناخته و معتقد است که تنها باید یک رژیم بر سطح بستر و زیر بستر این دریا حاکم شود. دیدگاه های فدراسیون روسیه از سال ۲۰۰۰ به طرز چشمگیری از اهداف سیاسی - امنیتی به سمت عمدتاً اقتصادی تغییر کرد. به همین منظور، فدراسیون روسیه برای تأمین منافع اقتصادی خود در این حوزه به توافقات دوجانبه و چندجانبه با کشورهای حاشیه دریای خزر روی آورد این کشور با سیاست منحصر به فرد خود به نام «آبهای مشترک بستر تقسیم شده به مواضع قزاقستان و آذربایجان نزدیک شد و تا حدی از آبهای سطحی، حفظ ناوبری آزاد و استانداردهای زیست محیطی مشترک برای همه کشورهای ساحلی حمایت کرد با توجه به این تلاشها فدراسیون روسیه با تقسیم شمال خزر با آذربایجان و قزاقستان موافقت کرد در حالی که همچنان قویاً تأیید می کند که اجماع پنج جانبه همچنان تنها راه برای تصمیم گیری نهایی در مورد وضعیت حقوقی خزر است. جمهوری آذربایجان با تکیه بر اصل دگرگونی اوضاع احوال، طرح تقسیم دریاچه را در قانون اساسی خود گنجانده قزاقستان هم با استناد به دگرگونی اوضاع و احوال و تأکید بر اینکه ویژگیهای دریای خزر با ویژگیهای دریاچه های کنونی متفاوت است و از دید حقوقی باید برخوردی جدا از مقوله دریاچه ها و آبهای داخلی با آنها داشت با جمهوری آذربایجان در این مورد هم رأی شده است. ترکمنستان راه میانه ای برگزید در یک سو از مشاع بودن دریای خزر پشتیبانی میکند و از سوی دیگر خواستار تقسیم منابع مورد اختلاف با جمهوری آذربایجان در میانه این دریا است (حاجیان و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۳).

۵-۲ - روش های پیشنهادی برای تقسیم دریای خزر

۱. رژیم مشاع : این روش که بر اساس عهدنامه های ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰ مبنی بر مشترک بودن دریای خزر میان اتحاد جماهیر شوروی و ایران است ، حق حاکمیت کشورهای ساحلی را تا ده مایلی در داخل دریا پیشنهاد میکند. این روش در ابتدا مورد نظر کشورهای جمهوری اسلامی ایران و دولت و روسیه بود . اما از آنجا که با مخالفت سایر کشورها بویژه آذربایجان روبه رو شد، روسیه برای نزدیک تر کردن دیدگاه ها به یکدیگر در نوامبر ۱۹۹۶ ، پیشنهاد حق استفاده انحصاری دولتها در ۴۵ مایلی را عنوان نمود که این پیشنهاد نیز از طرف آذربایجان رد شد .

تاریخ هایش:

۲. خط اتصال آخرین نقاط مرزهای خشکی کشورها در ساحل: در این روش پیشنهاد شده که آخرین نقطه اتصال مرزهای خشکی منتهی به دریا به یکدیگر متصل شده و آبهای پشت آن در انحصار آن کشور در آید. (مانند خط فرضی آستارا حسینقلی اعمال این روش سبب خواهد شد که کشورهای غربی و شرقی خزر سهمی چندانی از دریا نداشته باشند. روسیه در اجلاس آلماتی بر موهوم بودن این روش تأکید کرده است.
۳. تقسیم برمبنای یک کانون: در این روش پیشنهاد شده که ابتدا مرکز دریای خزر تعیین و سپس خطوط مرزهای خشکی منتهی به دریا به سمت نقطه مرکزی ادامه یابد در شرایطی که این شیوه پذیرفته شود ایران و قزاقستان بیشترین سهم را در دریا خواهند داشت.
۴. تقسیم برمبنای دو کانون: در این روش پیشنهاد شده با مفروش داشتن دریا به شکل بیضی دو نقطه کانون بیضی تعیین و پس از اتصال این دو نقطه توسط یک خط، با امتداد دادن انتهای خطوط مرزی خشکی به سمت دریا به پنج قسمت تقسیم گردد. در این پیشنهاد سهم ایران حدوداً ۲۰ درصد از مساحت دریا خواهد بود.
۵. استفاده از پیشرفته ترین نقاط خشکی در دریا: برای اجرای این پیشنهاد در جنوب دریا سه نقطه دهانه سفیدرود، دماغه شبه جزیره باکو و دماغه جنوبی خلیج کراسنوسک در ترکمنستان با خط مستقیم به یکدیگر متصل و عمود منصف این خطوط ترسیم و محل تقاطع عمود منصف ها تعیین و از آن نقطه به نقاط پایانی مرزهای سه کشور خطوطی متصل میگردد. در این روش، سهم قزاقستان بیشتر و سهم روسیه، ترکمنستان و آذربایجان تقریباً مساوی است.
۶. استفاده از پیشرفته ترین نقاط دریا در خشکی: این روش پیشنهادی مانند روش قبلی است. با این تفاوت که نقاط در نظر گرفته شده در پیشرفته ترین فرورفتگیهای آب در سواحل کشورها است.
۷. تقسیم بر اساس طول خط ساحلی: در این روش خط منصف شمالی جنوبی دریا ترسیم و متناسب با طول هر ساحل امتداد مرز خشکی به خط منصف متصل میگردد.
۸. تقسیم به پنج قسمت مساوی: در این روش که اصطلاحاً به آن بیست بیست نیز گفته می شود کاملاً مساوی در مساحت آب دریا، کف و زیر کف برای پنج کشور ساحلی در نظر گرفته است. در این روش ادامه خط مرزی خشکی به سمت دریا به نحوی امتداد می یابد که سطح آب را به پنج قسمت مساوی تقسیم می کند (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۴-۵).

۵-۳- اهمیت دریای خزر برای جمهوری اسلامی ایران

دریای خزر از جمله مناطق استراتژیک در سطح جهان است که پس از فروپاشی شوروی دچار تحولات زیادی در عرصه سیاسی شده است. در حقیقت دریای خزر دارای بزرگترین منابع شناخته شده است که در آخرین تلاش بشر برای رسیدن به منابع بیشتر و دراز مدت تر کشف شده است و در دورنمای انرژی

تاریخ هایش:

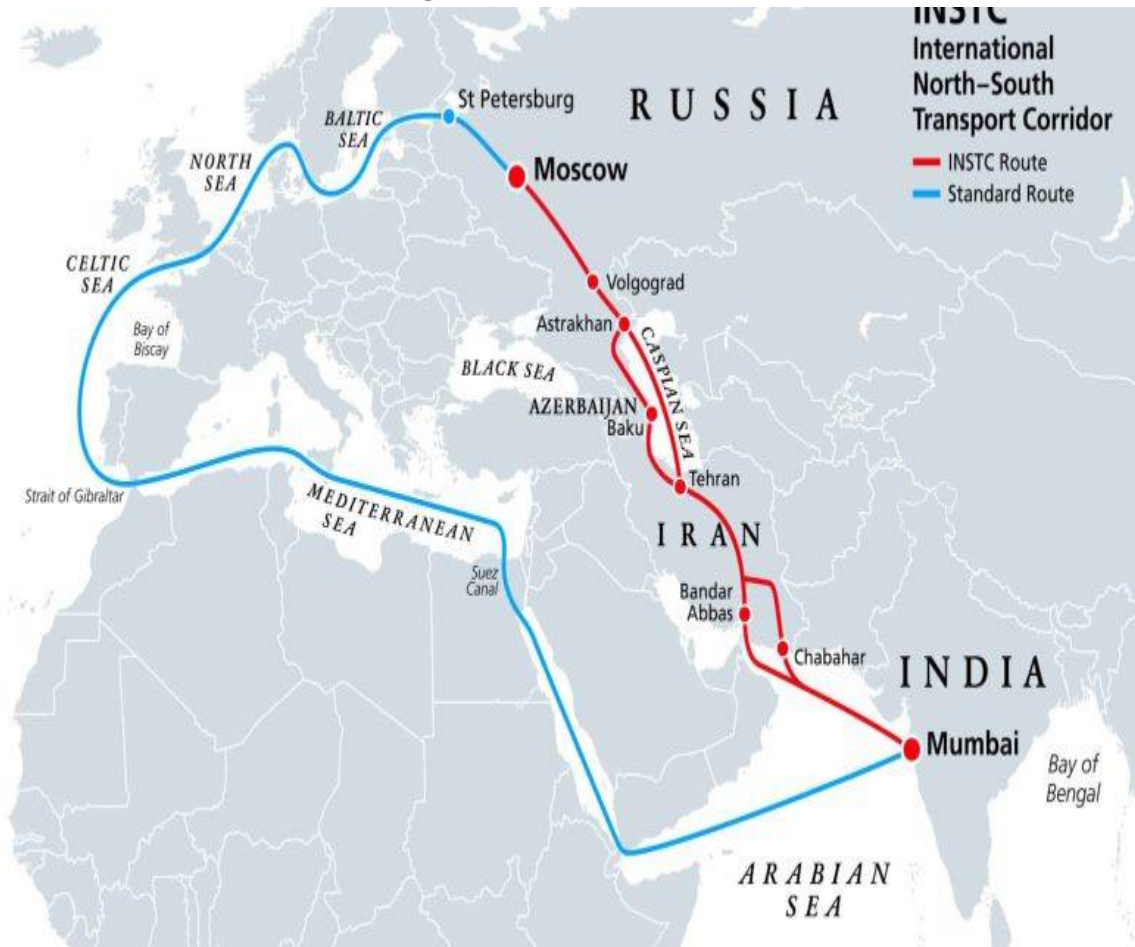
جهان نیز کشف منابع بزرگ و تأثیرگذار بعید به نظر می رسد؛ بنابراین کشف منابع جدید انرژی خزر آخرین جبهه نبرد انسان و طبیعت برای کشف ذخایر جدید بوده است. از دیگر ابعاد اهمیت ژئوپلیتیک منطقه خزر این است که در چهارراهی واقع شده که چندین سیستم منطقه ای را به هم متصل میکند از یک سو اروپا و از سوی دیگر خاورمیانه در یک طرف قفقاز و در طرف دیگر آسیای مرکزی است. در یک جمع بندی از منظر ژئواستراتژیک حوزه خزر به سبب سه عامل منابع انرژی (نفت و گاز)، موقعیت استراتژیک جایگاه امنیتی و موقعیت ارتباطی و مواصلاتی از کانون های اصلی مسائل سیاسی نظامی و اقتصادی خواهد بود. از این رو هرگونه تغییر و تحولی در این حوزه، مناطق پیرامونی را نیز تحت تأثیر قرار می دهد. همین مسئله کشورهای ساحلی و قدرت های قرا منطقه ای را تحریک کرده که در پی به دست آوردن حداکثر منافع ژئوپلیتیکی خود از این دریاچه باشند (ابراهیمی کیایی، ۱۳۹۸: ۱۰۴-۱۰۳). دریای خزر دارای حجم زیادی از ذخایر نفت و گاز طبیعی است. برآوردهای موجود سازمان بین المللی انرژی گفته میشود منابع مهم نفت در بخش شمالی خزر و منابع مهم گاز در بخش جنوبی آن قرار دارد (بلانک، ۲۰۱۸: ۱۱). ذخایر انرژی دریا خزر به ویژه ذخایر گازی می تواند پاسخگو نیازهای استان های شمالی ایران باشند. این استان ها در فصل سرما دچار کمبود حامل های انرژی هستند و کارشکنی ها کشور ترکمنستان در بحث سوآپ گازی سبب شکل گیری شرایط بغرنجی برای مردم این منطقه ایران در فصل سرما می شود (خبرآنلاین، ۱۴۰۱). در نتیجه استیصال منابع فسیلی از دریای خزر برای کشور ایران داری اهمیت است.

اهمیت دیگر دریای خزر برای جمهوری اسلامی ایران، قرارگیری این دریا در مسیر کریدور بین المللی شمال-جنوب است. از منظر سیاسی، افزایش سهم ایران در مسیرهای ترانزیتی خزر، منجر به افزایش نفوذ کشور و استفاده از فرصت های اقتصادی این حوزه خواهد شد. از سوی دیگر، گسترش مناسبات ترکیه - جمهوری آذربایجان و جمهوری آذربایجان - اسرائیل موانع و تهدیدات پرشماری را در مسیر ترانزیت زمینی ایران به سمت روسیه و اروپا ایجاد کرده است؛ لذا، تقویت مسیرهای ترانزیتی دریای خزر منجر به حذف سازمان دولت های ترک زبان شامل جمهوری آذربایجان، ترکمنستان، ازبکستان، گرجستان و قزاقستان از محور ترانزیت شمال - جنوب ایران و کاهش وزن سیاسی و اقتصادی این کشورها خواهد شد. از منظر اقتصادی نیز، مسیرهای دریایی خزر علاوه بر کاهش هزینه و افزایش سرعت حمل و نقل، ارزآوری و اشتغالزایی، راه را برای انتقال کالا از کشورهای جنوب شرقی آسیا به ویژه هند، به سمت روسیه، شرق و شمال اروپا کوتاه تر کرده و مشکلات و خطرات احتمالی استفاده از کانال سوئز را برای این کشورها از بین خواهد برد. همچنین ارتباط مستقیم ایران با بنادر روسی خزر و نیز بندر آکتائو می تواند بازارهای مبادلاتی جدیدی را برای کشور ایجاد کند (اندیشکده سرآمد، ۱۴۰۲).

دوین هایش ملی تمدن دریایی - مسیر مشرف

تاریخ هایش:

شکل (۲): نقشه مسیر کریدور بین المللی شمال - جنوب

منبع: (اندیشکده سرآمد، ۱۴۰۱)

۵-۴- شرایط یک رژیم حقوقی مناسب برای جمهوری اسلامی ایران

ایجاد یک رژیم حقوقی با در نظر گرفتن دریای خزر به عنوان یک دریاچه (آنچه جمهوری آذربایجان مد نظر دارد) در تعارض با منافع جمهوری اسلامی ایران است. همچنین اگر قرار بود دولت‌های ساحلی خزر مفاد کنواسیون حقوق دریاهای سال ۱۹۸۲ سازمان ملل متحد را به عنوان نقطه شروع تعیین مناطق اقتصادی بپذیرند، خطوط مرزی دریایی از طریق امتداد مرزهای زمینی ساحلی تا نقطه تقاطع خط ساحلی امکان تعیین شدن می یافتند. چنین مرزی امکان شکسته شدن در خط ساحلی را ندارد و به شکل مورب به سمت دریا گسترش می یابد، چنان که خط به اصطلاح آستارا - حسن قلی مشخص شده است. با انجام این تقسیم بندی، بخش ساحلی ایران چنان کوچک خواهد شد که عملاً امکان کشتیرانی یا انجام عملیات اکتشاف نفت و گاز طبیعی ناممکن می شود. براساس رویه بین المللی اگر قرار باشد رژیم حقوقی دریای خزر بر مبنای اصول کلی پذیرفته شده در مورد تقسیم دریاهای تعیین گردد، آن گاه خطوط مرزی ایران - آذربایجان و ایران - ترکمنستان به شکل افقی تا وسط دریا کشیده خواهند شد. در صورتی که رژیم حقوقی دریای خزر بر مبنای تعریف منطقه انحصاری اقتصادی ۴۰ تا ۴۵ مایلی برای هر یک از

تاریخ هایش:

دولت‌های ساحلی تعیین گردد، خطوط مرزی باز هم به همین شکل خواهد بود. راه حلی که ممکن است با موقعیت‌های گوناگون در خصوص این مسئله تطابق داشته باشد تقسیم کردن دریا میان دولت‌های ساحلی و باقی گذاشتن یک منطقه معین مشاع در وسط برای استفاده مشترک پنج دولت است (مجتهد زاده، ۱۳۹۰: ۱۱۳-۱۱۲).

۶- نتیجه گیری

پهنه آبی خزر با مساحتی بالغ بر چهار صد هزار کیلومتر مربع بزرگ‌ترین دریاچه جهان است. این دریاچه وسیع که در میان دو قاره آسیا و اروپا قرار دارد در مجاورت با مناطق آسیا جنوب غربی، قفقاز و آسیا مرکزی است. این وضعیت سبب موقعیت ترانزیتی برجسته خزر شده است. دریاچه خزر سرشار از منابع انرژی است به گونه‌ای که بسیاری از میادین نفتی و گازی این دریاچه تاکنون بلا استفاده مانده است. این مواهب سبب اهمیت دریاچه خزر از منظر ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک برای دولت‌های ساحلی و قدرت‌های منطقه‌ای، فرمانطقه‌ای شده است. جمهور اسلامی ایران به عنوان یکی از دولت‌های ساحلی دریاچه خزر تا کنون نتوانسته است از مزیت‌های گوناگون این دریاچه در جهت توسعه و افزایش وزن ژئوپلیتیک خود به گونه‌ای شایسته استفاده کند. یکی از اصلی‌ترین عوامل این روند عدم تحدید حدود مرزها (قلمروسازی) در دریاچه خزر است. وجود ابهام در مسئله مرزهای دریایی در دریاچه خزر سبب آن شده است امکان بهره برداری از ظرفیت‌های این دریاچه برای جمهوری اسلامی ایران تا حد قابل ملاحظه‌ای کاهش پیدا کند و سه استان ساحلی گلستان، مازندران و گیلان بیش از سایر مناطق کشور از این وضعیت دچار خسران شوند. این مسئله به صورت غیر مستقیم بر شکوفایی و حرکت رو به توسعه استان‌های ساحلی شمال ایران تأثیرگذار بوده است. یکی دیگر از معایب عدم تحدید مرزها در دریاچه خزر برای کشور ایران این است که این مسئله می‌تواند با تحریک قدرت‌ها فرمانطقه‌ای زمینه ساز تنش مابین جمهوری اسلامی ایران و سایر دولت‌های ساحلی شود. از این رو تلاش جهت رسمیت دادن و تحدید حدود مرزهای دریایی در دریاچه خزر با در نظر گرفتن بهتری حالت و تقسیم برای کشور ایران، می‌تواند از اهمیت بالایی جهت افزایش وزن ژئوپلیتیک کشور ایران و توسعه استان‌های ساحلی ایران داشته باشد.

در مجموع متناسب با نتایج حاصل از تحقیق حاضر می‌توان پیشنهادات ذیل را ارائه داد:

۱. پیگیری جدی و واقع بینانه بحث رژیم حقوقی دریای خزر با در نظر داشتن مسائلی مانند: سهم ایران از منابع انرژی دریای خزر و وجود منطقه مشاع
۲. استفاده از تمام اهرم‌های قدرت (استراتژیک، اقتصادی، دیپلماسی و...) در بحث اعاده حقوق جمهوری اسلامی ایران در زمینه رژیم حقوقی دریای خزر
۳. در نظر داشتن شرایط رژیم حقوقی دریای خزر در بحث آمایش استان‌های ساحلی دریای خزر

۴. در نظر داشتن تمام سناریوها احتمالی در بحث شکل گیری رژیم حقوقی دریای خزر در نظام برنامه ریزی استان های ساحلی دریای خزر

منابع

کتاب ها:

جان پرور، محسن. (۱۳۹۶). «نگرش نو به مطالعات مرزی (مفاهیم، اصول و نظریه‌ها)». تهران: انتشارات انجمن ژئوپلیتیک ایران
دلیریور، پرویز (۱۳۸۹). نوسازی و دگرگونی سیاسی، تهران: دانشگاه پیام نور
مجتهدزاده، پرویز. (۱۳۸۹). «سیاست‌های مرزی و مرزهای بین‌المللی» تهران: انتشارات سمت
موحدی، مسعود (۱۳۸۳). تعیین ویژگیهای فرهنگ ملی - اسلامی، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، کمیسیون فرهنگی
میرحیدر، دره. (۱۳۹۳). «مبانی جغرافیای سیاسی (ویرایش با تجدید نظر اساسی)». تهران: انتشارات سمت

مقالات:

ابراهیمی کیایی، هادی. (۱۳۹۸). «ارزیابی رژیم حقوقی و الگو کنش راهبردی ایران در دریای خزر (منافع ملی، کنترل منطقه‌ای، توزیع سرزمینی و همکاری های چند جانبه)». فصلنامه علمی پژوهشی آموزش علوم دریایی. شماره ۱۶. ۹۹-۱۰۹

پایا، علی (۱۳۸۸). «آیا الگوی توسعه ایرانی - اسلامی» دست یافتنی است؟ فصلنامه روش شناسی علوم انسانی سال ۱۵، شماره ۶

پورشیخیان، علیرضا. (۱۳۹۰). «رژیم حقوقی دریای خزر: مشاع، تقسیم یا استمرار همکاری های چند جانبه». چشم انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی). سال ششم. شماره ۱۵. ۳۴-۱۵

تیاسن، آمار. مترجم: سرکسیان، شاکه. گودرزی، علی. (۱۳۸۶). «مفهوم توسعه». راهبرد توسعه. شماره ۱۲. ۱۸۴-۱۵۷

جان پرور، محسن. مازندرانی، دریا. (۱۳۹۹). «مدل مفهومی بازیگران مؤثر در آمایش مناطق مرزی». همایش ملی ابعاد نظری و کاربردی توسعه در مناطق مرزی با رویکرد آمایشی ۱۰-۱

جاوید پور، محمد امین. مظاهری، مسعود. (۱۴۰۱). «بررسی اختلاف کشورهای ساحلی بر سر رژیم حقوقی دریای خزر». فصلنامه دانش انتظامی سمنان، دوره دوازدهم. شماره چهل و چهار. ۴۵-۲۱

حاجیان، محمد مهدی. هاشمی، سید اسماعیل. (۱۴۰۱). «بررسی حقوقی سهم کشورهای حاشیه دریای خزر از منابع نفت و گاز (ارائه مدل سهم بری قوس یکسان برای دریای خزر)». پژوهشنامه اقتصادی ایران. دوره ۱۱. شماره ۴۳. تابستان ۱۴۰۱. ۶۰-۳۵

حکاک زاده، محمد رضا. بزرگ دعاگو، آرزو. (۱۳۹۵). «بررسی چالش‌ها و راهکارهای تعیین رژیم حقوقی دریای خزر». فصلنامه راهبرد. سال بیست و پنج. شماره ۷۸. ۱۸۹-۱۶۱

شفیعی حق شناس، معین. دادش پور، هاشم. (۱۴۰۲). «اثر گذاری بنادر دریای خزر بر ارتقای هم پیوندی ساختار فضایی کشور». آمایش سرزمین. سال ۱۵. شماره ۱. ۸۶-۷۳

طلایی، فرهاد. نجفی، محمد رضا. (۱۳۹۸). «آموزه ای بر شیوه‌های حل و فصل اختلافات مربوط به تعیین مرزهای دریایی توسط دیوان‌های داوری بین‌المللی». فصلنامه علمی آموزشی علوم دریایی. شماره ۱۸. ۱۱۸-۱۰۳

علیزاده، عمران. حیدری، حجت‌الله. (۱۳۹۳). «مرزهای آبی دریای خزر و منافع ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران». همایش ملی مرز نشینی، توسعه پایدار و فرصت‌های سرمایه گذاری. ۱۲-۱

لشگری، احسان. قادری حاجت، مصطفی. (۱۳۸۸). «موانع عدم دست یابی کشورهای ساحلی دریای خزر به یک رژیم حقوقی پایدار و ارائه راهکاری جهت حل این مناقشه». مؤسسه مطالعات ایران و اوراسیا، سال چهارم. شماره ۵. ۷۲-۵۳

یزدان پناه، کیومرث، زارعی، بهادر. (۱۳۹۸). « سهم ایران از دریای خزر همچنان در هاله ای از ابهام». فصلنامه علمی- پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی. سال دوازدهم، شماره اول. ۴۳۹-۴۲۳

تارنماهای اینترنتی:

سازمان توسعه و همکاری اقتصادی. (۲۰۲۳). تجارت دریایی.

<https://www.oecd.org/ocean/topics/ocean-shipping/>

ویکی سفر. (۲۰۲۳). شمال ایران.

https://fa.wikivoyage.org/wiki/%D8%B4%D9%85%D8%A7%D9%84_%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86

خبرآنلاین. (۱۴۰۱). قطعی گاز در بعضی از استان‌ها نگران کننده شد/ اقبال بد استان‌های شمالی.

<https://www.khabaronline.ir/news/۱۷۱۹۲۹۵/%D9%82%D8%B7%D8%B9%DB%8C-%DA%AF%D8%A7%D8%B2-%D8%AF%D8%B1-%D8%A8%D8%B9%D8%B6%DB%8C-%D8%A7%D8%B2-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%87%D8%A7-%D9%86%DA%AF%D8%B1%D8%A7%D9%86-%DA%A9%D9%86%D9%86%D8%AF%D9%87-%D8%B4%D8%AF-%D8%A7%D9%82%D8%A8%D8%A7%D9%84-%D8%A8%D8%AF-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%87%D8%A7%DB%8C>

اندیشکده سرآمد. (۱۴۰۲). نگاهی بر کریدورهای دریای خزر.

<https://saramadrc.com/%D9%86%DA%AF%D8%A7%D8%B4%D8%AA%DB%8C-%D8%A8%D8%B1-%DA%A9%D8%B1%DB%8C%D8%AF%D9%88%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%AF%D8%B1%DB%8C%D8%A7%DB%8C-%D8%AE%D8%B2%D8%B1>

منابع لاتین:

Blank, S. (2018). Thinking Big about Caspian Energy, The Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Joint Center, Available at: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13546-thinking-big-about-caspian-nergy.html>, (Accessed on: 11/11/2019).